

84(2=632.1)6

И В А Н Ш И Н Ж И Н

С(Алт)
Ш 62У.

БИР КАТАП ЈАЙГЫДА

**КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА**

**КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА**

Месеч. пред. выдач. _____

Воскр. вып. 100.000 З. 296-73

С(АЛТ)
Ш-624

И В А Н Ш И Н Ж И Н

БИР КАТАП ЖАЙГЫДА

БАЛДАРГА КУУЧЫНДАР

0210169 6/5

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАҒЫ БӨЛҮГИ • 1974

84(2=632.1)/6-4

С(АЛТ)

Ш — 624

Ш $\frac{0733-013}{М 138-(03)74}$ 92-74

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1974

БИР КАТАП ЖАЙГЫДА...

Ыраак чөл. Ого жойу базаып жедерге күч. Атту да болзонг, түрген жедерим деп иженбе.

Бу ыраак чөлдө ада-энем койлор кабырып турган. Олор көп жылдардын туркунына койчылар болуп, кандый жерлергэ көчпөгөн деер. Жаантайын көчүп жүрерге, байла, үренгилеп калган. Көчөр лө дезе, айылдын ичин эки атка коштойло, бисти, оок балдарды, коштордын үстине отургускылап койор. Онон адам адына минеле, узун камчызыла кейди жарс этире согуп, койлор айдап апарар. Энем дезе уйларын, бозуларын айдаар. Ол бистен тон өткүрө ичкери ырап барбайтан. Бистинг ле алдыста борондоп, содондоп турар.

Бис кошту аттардын үстінде ле. Эки кичинек карындажымды көрзөм, боро кушкаштар сагыжыма кирер. Аттын үстінде унчукпай, борбойыжып калган отургылаар.

Менде не болзын. Табыштанбай жүрер күүним жок болотон. Унчук-

пай ла барзам, эпјоксына беретем. Минген адым да араай јелип браат-кан неме ошкош.

Ада-энемнинг кӧчӧштерине бис. ӱрениже бергенис. Кӧчӧр лӧ дезе, кӧлзӧжӧ бередис.

Мен бойымнын сӱӱген кӱчӱгимди, Казарды, мойынынан буулап ийедим. Оны јединип албаганча, ол јолой ары-бери мантап, арыыр. Онон тӱнде ӱрбес, уйуктаар. Койчы улуска андый ийттӱ болоры уйатту. Ол керегинде адам кӧп катап айткан. Је Казар јааназа, ӱреен ийт болор. Кӱчӱк аны ла болчондоп базып турарда, ӱрерге албаданып, кынзып туратан эди. Онын сергеги сӱӱри кулактарынан иле билдирип турган. Кулактары сӱп-сӱӱри, кол-буттары коп-коо, бойы чала боро ӧндӱ болгон. «Бӧрӱге тӱней» — деп, энем айдатан. Је бистинг Казарды бӧрӱге тӱндеерге кӱӱнис чек келбейтен. Ненинг учун дезе бӧрӱлер ачап. Олор бир катап адамнынг кабырып јӱрген койпоруна табарган. Сегис койдынг кејирин кыйа тартып, экӱзин чӱрче ле челдеп ийгендер. Беш ачынанын экӱзи адамнынг чечен адыжынан јыгылган. «Олӱп јада, ксйдынг тӱгин јип јадар» — деп, адам айткан.

Бистинг кӧчӱп келген јер меге тын јарап турган. Мында — элбек чӧл лӧ ыраакта — бийик кырлар. Ол кырлардынг баштарында агарып јаткан кар, кӱн тийгенде, кижининг кӧзи кылбыккадый, мызылдап турар.

Адамнынг айтканыла болзо, бистинг турлудан одус километр кире јерде граница. Оны јангыс ла пограничниктер эмес, је тегин де улус ко-рулаар учурлу.

Мел кабырып турган улус ајарынгай. Адам да андый... Ол кезикте та нени де сананып отурала, айдатан:

—Таныш эмес кижі јолукса, биске келип айдыгар, балдар.

— Јарт, јарт! — деп, мен сӱӱне беретем. — Ада, шпион тудуп алзаас, наганын биске кӧргӱс, је бе.

Кичинек карындаштарым да бистинг эрмегисти угала, «Шпион тударыс, наганын кӧрӧрис» — дејип, сӱӱнгилеп туратан.

— Итатай, шпионды мыны кайдар! — деп, энем чочыдулу унчугатан. — Бистинг кой кабырып јӱрген јериске ле шпион келетен туру. Ол бого не келер? Мында бистенг ӧскӧ улус та јок. Шпион-сашпион келзе, јуу болордонг айабас, калак!

Шпион керегинде куучын меге сӱрекей јилбӱлӱ болгон. Ӑскӧ улуска та кандый... Бистинг улус ӧштӱлерди тудуп, јажытту сӧстӧрин чыгара

айттырып јат. Шпионды тударына анчадала ийттер болужат. Онын учун Казарды «шпион туткан болзо» деп сананып јүретем.

Казар ол тужында кичинек болгон. Шпион тудардан болгой, чачып берген сөөкти де чурап, кейдег тудуп болбой турган.

— Балдар, барып койды јандырыгар. Күн ажып браат. Айылдын јанында отогылазын — деп, адам мен јаар көрүп, айтты.

Мен кичинек карындажым Айасла кожо кой јандырага бардым.

Айаска алты јаш толуп брааткан. Ол шулмус уулчак болгон. Кижиге качан да болзо болужы једип туратан. Је онын бир коомойы: ачынза, ол ло јерине бир час тура калар. Онын учун мен оны ачындырбаска кичеенетем. Кой јандырганда, Айас јүгүрип-јүгүрип јүретен.

Ол јыл төртинчи классты божодоло, бежинчиге көчкөм. Школ божордо ло, ада-энемле кожо јайгы турлуга једип келгем.

Адамнын јакылтазы аайынча бис Айасла экү койлорды јандырып ийгенис. Олор тўжине тойо отогылап алган. Онын учун ары-бери ман-ташкылабады. Казарды көрүп ийеле, баштарын бийик көдүрип, колдорула јерди так этире чапчып тургулады. Мойло ло Тайгыл деген јоон ийттерге олор анайтпайтан. Байла, үренгилеп калган учун андый болгон. Је Казарга да олор үрене берерине бис иженип јүрдис.

— Эзен, шпион болуп ойноок — деп, Айас айтты.

— Је — дедим. — Сен шпион бол. Ол туку таштын кийнине јажын. Мен — пограничник. Сени бедреп турган кизи болойын, је бе.

Ол күн бис экү тыг ойноп калдыс. Керек дезе ойыннан улам байагы јердег там ырада јүре берген эмтирис. Адам келбеген болзо, айса болзо, оног до ырап јүре берер эдис.

Уйуктаар алдында энем айтты:

— Айылдан ээн јерге тон өткүре ырабагар, балдар.

— Ол сөсти ундыбагар — деп, адам кокурлап јөмөди. — Мында шпион болордон маат јок. Слердин мойыныгарды койро толгойло, чачып ийзе, кайдан таап алатан.

Адамнын сөзи биске коркымчылу болуп угулды. Ол, байла, биске анайда кокурлап айткан. Шпион бисти кайдатан эди.

— Мен эмди шпион болуп ойнобозым — деп, Айас унчукты. — Эзен кижини кинчектеп турган. Казар дезе кижинин будынан тиштеп јат. Байа тўште менин бөркимди тиштенип алала, јаланга апарып, таштап ийген.

— Акаг сени канайда кинчектеп турган? — деп, адам Айастаг сурады.

— Штанныг курыла күлүп, оозыма кирлү колпладын тыктаган. Айт ла айт... Онон ыйлаба деп соккон.

Айастыг анайда коптонорын мен билбегем. Айса болзо, онын шпион болбой, пограничник болор күүни бар болгон. «Алдырбас. Кийнинде мен бойым шпион болуп ойноорым — деп санандым. — Меге жангыс ла Казарды үредер керек».

— Андый ойын ойнобогор, балдар,— деп, адам айтты.—Чын шпион келзе, ол тушта ойынаар кирер. Же эмди уйуктагар.

Бир канча күннинг бажында адам өзök жаар азыкка түшти. Бисти энемниг сөзин угуп турзын деп жакарды. Бис сүүне бердис. Не дезе адам магазиндеп жүргенде, кандый бир книга садып экелетен. Ого коштой — көп конфет, сахар.

Энем чөл жаар койлор кабырып жүре берген. Оныла кожо — Тайгыл ла Мойло. Олор койлордын жанынан чек айрылбайтан. Не-не боло берзе, үргүлөп ийер. Казар база олорло кожо барарга сананган. Карын Айас көрүп ийген. Мен Казарды кыйгырып алала, айылга мекелеп кийдирип алдым.

Күн айас болгон. Ыраактагы кырлардын кары күннинг жаркынына мызылдап жатты. Күн айас та болзо, же серүүн болгон. Бистинг бу жерлерде изү болбойтон. Болзо до, ас.

— Эзен, пограничниктер болуп ойнооктор — деп, күнге көзи кылбыгып, Айас айтты:

Онын андый ойын ойноор күүнин мен ажындыра билип тургам. «Эмди ол, байла, коптонбос» — деп санандым.

— Сен шпион бол, Эзен. Байыт ла мен пограничниктер болорыс.

— Байыт тон өткүре кичинек, ойноп болбос — дедим.

— Мен ойноорым — деп, Байыт ыйламзырады.

Байыттын жүк ле төрт жажы толгон. Ол эттү-канду, же эмеш боду болгон. Ыйламзырап турар, же көстинг жажы качан да көрүнбес. Бир ыйлаза, айылдан улус качар.

Анайып үч карындаш ойной бердис. Мен озо баштап шпион болгом. Антара тон кийеле, тайак тудундым. Көмүрле сагал журап алдым. Туура кижиге мени, байла, жер түрткен чочкого түнгей деп көрөр эди.

Айас ла Байыт — пограничниктер. Олор Казарды мен жаар тукурып,

мени тудуп аларга албадангылайт. Казар келип, мени күч жок тиштейле, чиректеп турат. Бир тиштеп алза, чек салбас. Же эки карындашты мен мергедеп ийгемде, озор ыраак чарчай берет. Анайып тадыра ла ойнодыс.

— Эмди бис Байытла экү шпион болорыс — деп, Аяс жөп чыгарды. — Сен жагыскан пограничник бол.

Мен сүүне бердим. Бойым карындаштарымнан жаан да болзом, же кичинек балдарла ойноор күүним келер. Ого коштой мында жаан балдар жок болгон. Городто үренип турган эжелерис жанып келеле, колхозко өлөн чаап баргандар.

Аяс ла Байытты амырадып алдым. Бу өйдө Казарды кижининг эдегинен бе, женинен бе тудала, салбас эдип үредер күүним бар болгон.

— Озо баштап Казар слерди тудуп турар эдип үредер керек — деп айттым. — Жакшы үрене берзе, слер улай ла пограничниктер болуп ойнороор.

Казардын чыдап турганы билдирип турды. Тут дезен, тудуп турар. Кол сал дезен, алаканынга колын салар. Керек дезе нени-нени көрүп ийеле, торсуктап, үрүп турар.

Ойыннын учы башка болды. Аястын штанынын торсугы чек көрөр аайы жок: кыйа-тейе жыртылып калган. Байыттын штаны тын алдырбаган, жагыс ла торсугы үрелген. Же чамчазы алары жок болуп жыртылган.

Кичү карындаштарымнын самтырайып калган кийими мени чала чочыдып турды. Адам билзе, айса болзо, чыбыктаар. Ол кезикте андый эмей. Же карын, Байыт ыйлабай, бир де табыш чыгарбай турган.

Учы-учында адам ла энемнин жабынып уйуктап турган жаан кой те-резеи жагы тонын алып, оны ат буулайтан чакыга жаап кийдирип салдыс. Эки женине туура агаш сугарыста, бөөлдөнип турган кижиге түнгей болды. Чакынын бажына бөрүк кийдирип салдыс. Жендерге кийдирген туура агашка узун армакчы буулап койгоныс.

Казар ол тушта айылдын ичинде болгон. Бис ончозын белетеп алала, ийдичекти айылдан чыгарала, армакчынын учынан тартып ийеристе, тонду «кижи» кыймыктана берди. Мыны көргөн Казар санаа жок үрүп чыкты. Ол «кижиге» жууктап келеле, жана калып, ойто чурап турды. Онон тоннын эдегинен барып туткан ла кийнинде оны чек салбай, чиректей берди.

Тонды чакыдан суурдыс. Аяс оны сүүртеп болбой турарда, мен

сүүртедим. Казар калып келеле, тоннын туштаган ла јеринен тиштеп, чиректеп турды. Тон та бүдүн бойы, та јыртылып турган. Бис оны сүүртеп, айылды ла кажаанды айландыра жүгүрип турганыс. Учы-учында арыйла, амыраарга отура бердис. Бу ла өйдө тонды көрзөбис, ол алары јок јыртык эмтир. Анчадала эдек тужы.

—Эмди канайдарыс? — деп, мен Айас ла Байыттан сурадым.

—Нени эдер? — деп, Айас унчукты. — Тонды апарып, јерине салар.

— Јок, эмеш көктөөр керек — деп, мен шүүлте чыгардым.

Байытты айыл јаар учукту ийнеге ийдис. Казар тилин уштып алала, солуктап турды. Ол керек десе бажын эки колына салып алган јатты. Сүрекей арыган.

Ийнелү учукты алала, тонды көктөп баштадым. Је бир јыртыкты талортозына јетире көктөп лө јадарымда, Байыт кыйгырып чыкты:

— Адам!.. келип јат!.. Айдарым, айдарым!..

Чын, адабыс айылга јууктап клееткен. Мен јакы тонды болчоктой туткан бойынча айылга кийдирип, орыннын үстине салып койдым.

Адам једип келди. Ол чакыга тұжүп, арчымагын чечти. Бис айландыра туруп ийдис. Арчымакта көп немелер бар болгон: чай, тус, сахар, жүзүн-јүүр конфеттер. Айаска ла Байытка — чамчалар, база эки-үч книга.

Күн кырга отурды. Чөлдин үсти бороро берди. Ыраактагы бийик кырлардын бажында кар күннин чогына кыссылтым өнгин алынды. Јыраалар ла тегенектер эзинге јайканыжып турды.

Бис чайлап алала, уйуктаарга јаттыс. Је адам ла энем узак куучындашкылап отурган. Јаңыс ла адам јуртта көргөн-укканын куучындап божогон кийнинде энем казан-айакты јуунадып койоло, төжөгине јадып алды. Адам база орын јаар басты.

— Бу јакы канайткан? — деп, энем унчукты. — Көрзөн. Бу јаан јыртык жүрү.

— Кайда? — деп, адам сурады. — Кудай, бу мыны кем јырткан, Эзен?

Мен уксаачы болуп јаттым.

— Эзен — деп, адам экинчизинде тыгыда кыйгырды. — Эзен, а Эзен!

Је мен, уйуктап калган кижичилеп, кыймыктанбадым. Јүрегимнин согулыжы кийис айылдын ичинде жаңыланып туру ошкөш деп билдирди.

Адам база ла тыгыда кыйгырды:

— Эзен!

— Је, уйуктап јаткан немелерди не түймедер — деп, энем унчукты. — Эртен. Түнде мыны кайдар.

Баш болзын энеме. Адам «Бу не болгон ач-үрен» — деп, кезек ойго арбанып турала, унчукпай барды. Је удабады.

— Јоо! Бу не, энези? — деп, ол орынга јаткан бойынча кыйгыра салды. — Шибегей бе, темене бе бу? Көрзөн.

Не болуп турганын јаңы оңдодым. Баја түште көктөп отурала, адам једип келерде, ийнени учугыла кожо тондо ундып салган эмтирим.

Адам турала, серенке јарыдып, тоннын эдегин көрөт. Онын кара кабагы түүлип, көзи чугулду суркурап туру.

— Бу... Бу жүрү! Учукту. Көрзөн, көктөп јадала, таштап ийген... Айла сен таштадың эмеш пе, экем? — деп, ол энемнен сурайт.

— Јок — дейле, энем мен јаар көрөт. — Бу нени эткен балдар болотон? Айылга јагыскандыра артырарга да болбос.

— Токпок ло берер керек! Онон өскө не де керек јок, — адамнын арбанып турганынан кийис айылдың ичи тапчы боло бергендий болды. Керде-марда чын ла соксо, кайдаар жүгүрер...

Адам камчы алды ошкош. Мен көзимди јумуп та алзам, је ончозы көрүнип тургандый, иле болды. Карын, энемнинг сөзин угала, адам атыйланбай барды. «Таң атсын» — дейле, уйуктаарга јада берди.

Мен узак уйуктап болбой јадала, эртезинде күн јетире ле чалып келген сонгында турдым. Ончозы чайлап алала, тышкары чыккылап, чеденнен койлорды бирден чыгарып, тоолоп турдылар.

Казар куйругын ары-бери јайкап, јалканчып турган. Онын бурузы биске јайылганын ол кайдан билзин.

Койлорын тоолоп божойло, адам меге баштанып, айтты:

— Сен, јаан уул, айыл ээлеп болбойтон эмтиринг. Оок балдарды баштап алып, бажыгла базарга једе бердин бе?

— Бис ойногоныс — деп араай айттым. — Тонды дезе Казар јырткан.

— Бис тонды шпион эдип ойногоныс. Бүгүн база ойноорыс — деп, Байыт неге де сүүнип, ончозына угуза айдып турды.

— Бот ол ийдингди мен јок эдерим, Эзен. Көрзөн оны! Акыр, амтажып ла алыгар. Казарыңды адып саларым.

Энем де, Байыт та, Айас та унчукпадылар. Адамнын кебери соок болды. Ого көрө, энем андый эмес болгон. Айас ла Байыт сүүнгилебей барды. Онон Байыт унчукты:

— Јок, Казарды өлтүрбе... Бис эмди шпион болуп ойнобозыс.

Адам унчукады. Мылтыгын жүктенип, эки ийтти ээчидип алала, койлорын чөл јаар айдап апарды.

Бис айылга киреле, чайлап отурганыс.

Энем та нени де сананып, унчукпай турган. Онон мен јаар көрүп, эрмектенди:

— Бу сен кайткан, Эзен? Бежинчи класска көчкөн уул. Јакшы ойын ойноорун билбей јадын. Балдарды баштакка баштап јадын... Адан тон учун тын ачынып турган эди. Эмеш сананар керек.

Мен чайлап алала, үч сабат суу экелдим. Айылдын ичин јалмайла, койлордын күзүрин чога күредим. Байыт ла Айас айылдын ла јанында ойногылап жүрген. Энем дезе эки беени саайла, сүдин аркытка уруп, кымысты узак быжып турган. Эки қулун једекте ле тургулады.

Адамнын Казарды адып салары санаамнан чыкпай турган. Кайран күчүк. Ол јакшы ийт болорун адам бойы айдатан. Эмди дезе ого килебей барды.

Күн тапту ла өксөп келген. Казар мантап, үрүп, уулдарла кожо ойноп жүрди. Оны көрүп ийзем, ичим ачып турар болды.

«Акыр ла» — деп санандым. Бир чичке кендир буу таап алдым. Байыт ла Айас айылда болгон. Мен нени сананып алганымды олор сескилебеди. Энем нени де көктөп отурган. Мен тышкары чыгып, күнге кургадып салган куруттан эки карманыма толо сугуп алдым. Кендир бууны Казардын мойынынан буулайла, јединип, чөл јаар жүгүрдим. Айылдан ырагалакта кайа көрдим. Айас ла Байыт тышкары тургулаган. Олор мени та көргөн, та јок, билбезим.

Јуртка једери јенил эмес. Ого јетире јетен километрден артык. Је алдырбас. Јайгы ой, јылу. Јолго конорго келишсе, коно до бербей. Кандый да болзо, адам Казарды адайын дезе, ол јок болор. Мени де таппас... Бис эки баштак нөкөр, узак јолго јобоп, арыитан турус. Је кем јок. Удабас Казар јаан ийт болуп калар. Оны мен кемге де бербезим. Неге ле үредип аларым. Казар сүмелү ийт. Ол кижини тиштээрден озо јалканчып турар. Онон кенерте калып келеле, тиштеп, кайра чиректеер. Анайып ол Айастын штанын алыш јок этире јырткан эди.

Мен узак жүгүрүштөн бош арый бердим. Казар дэзе кем жок, омок-жимек ле бойы барып жатты. Онын арыганы да, аштаганы да билдирбеди. Бир жерге токтой тўжўп, карманымнан чыгарып берген курутты жибей, ары ла —ичкери барарга блаажып турды. Анайдарда мен эмеш амырап, куруттан тойо жип алала, онон ары бардым.

Казар бирде мененг озолоп турат, бирде кийнимненг артат. Ол эме-зе кенетийин та нени де сезип, жерди жыткара берет. Анайдарда мен оны бош салып, ээчий жүгүредим. Бу тужында бойымды чын ла пограничникке тўнгей деп бодоп, «Мында кайда да шпион жажынып калган, ийт онын жыдын алып жат» — деп сананала, сўўнип браадырым.

Кўн кырдын бажынан ажып, бўрўнкий кирип баштады. Же мен журт жаар ууланып, эки будым уладай да берзе, мендеп браадырым. Журтта таадам бар. Школдо ўредў башталганча мен Казарла кожо анда ла жадарым. Адам ылтам журтка келбес. Ол ойгў жетире Казар жаанап калар.

Бўрўнкий койылып келди. Ыраакта жердин сомы билдирбей барды. Менде кут жок. Казар да озолоп мантабас болды. «Канайдар? Бир жерге токтоп, конбойынча болбос»—деп санандым. Же бу ойдо кенетийин бистинг алдыста атту кижн корўнди. Мен сўўне бердим: «Журтка жетире канча кире артканын ол, байла, айдып берер!»

— Бу сен бе, Эзен! — деп, боромтыкта жүк арайдан корўнип турган кижн сурады.

Ол кижн адам болгонын жарт билдим. Калтар адын минип алтыр. Оныла кожо Тайгыл... «Жок, айса, бу адам эмес, шпион — деп кенерте санандым. — Адам болуп куучындап, мени тударга келген...»

— Жок, мен Эзен эмес — дейле, туура жүгўрдим.

—Эзен, тур! Тур, балам! — деп, адам кыйгырала, мени ээчий мантатты. Мен кайа корўп, жүгўрип ле отурдым. Казар мененг артпай турды. Жаан удабады, кўчтў кол жардымнанг ала койды. Тепкиленип, уштылып чыккалагымда, чўрче ле адамнын алдында артылып калган жаттым. Ат окороктўп, мантап браатты.

Бир жылдын бажында, жараш жажыл жаскы ойдо, мэн ўренип божойло, база ла ыраак турлуга келдим.

Ол тужында адам ла энем откўн жылдагы жерге кўчпўй, оккў жерге кўчкўндўр. Же тўнгей ле граница ыраак жок болгон.

Бир кўн мен уйкудан туруп келзем, айылда таныш эмес кижн отур-

ды. Јаан сөөк-тайакту, сап-сары чачту. Ол адамла куучындажып, папир-рос танкы тартып турган.

— Адым неден де чочыйла, мени чачып, чөл јаар мантай берген— деп, солун кижн комудады. — Мен как раз ла слердин турлуга келип јаткан кижн болгом. Онын учун «Адым слердин турлуга, айса болзо, менен озо једип келген»—деп санандым...Ачу, ачу. Эм ат јок канайдар?

— Слерге атты берер эдим, је аттарыс бош јок. Койлоп јадыс — деп, адам куучындады. — Бирүзининг будын таш кескен. Аксап јат. Ми-нерге јарабас.

— Је кем јок — деп, айылчы кижн чала эмеш кунугып айтты. — Удабас бого районног, областьтан улус келер. Малдын су-кадыгын, ки-резин көрөр. Мен ол тушта кожо келерим. Мени бери область ийген. Мал көрүп жүргем. Эмди ойто јанар керек. Эртег эгирде, беш час кире-зинде, јуун болор. Мен доклад эдер учурлу. Капшай једер керек. Је ат јок, јоју баскадый болдым... Слер районго јетире кыска јолды билер болзоор, меге айдып беригер.

Ол адамнын эрмек айдарын сагып, кичинек чемоданын тудунып алды. Оног мен јаар көрөлө, күлүмзиренип айтты:

— Бот слердин уулчак меге јол айдып берзин. Ол шулмус болго-дый. Кандый јакшы балдар азырап јадаар, а!..

— Ол јолды јакшы билер — деп, адам ийтты. — Је слерди районго канайда түрген јетирер? Ол керегинде сананып јадым. Биске не. Мал ла јакшы кичеер керек.

— Чын, чын — деп, айылчы јөпсинди.

Ол меге тургуза ла јарай берген. Кебери ачык-јарык болуп бил-дирген. «Оны чын ла ат чачкан болгодый» — деп санандым. Ненин учун дезе јаагында көк бар болгон. Мен ого килеп тургам. Адам атты ого берген болзо...

— Мында јуугында бир койчы бар — деп, адам унчукпай сананып отурала айтты. — Мен ого барып келейин. Ат сурап. Ол кыйыш јок бе-рер. Мынан ыраак јок, сегис километрден өтпөс. Атту кижиге не де эмес. Слер мени мында сагып алаар.

— Јөп, јөп. Сагыырым, оног слерге удур барарым.

— Јок, јок. Мен чек удабазым. Күчигерди тегин јерге чыгарбагар— деп, адам айдала, адына минип, түрген мантада берди.

— Је бот, удабас бисте ат болор. Көрдиг бе, адан кандый јакшы...

Сен де ого тўнгей эмтиринг — деп, солун кижги бажымды сыймай тудуп, сўўнчилў айтты. — Адын кем?

— Эзен — дедим. — А слердин адыгар?..

— Степан Александрович. Мал эмдеечи...

Бис экў айылдан чыгып, иргеде јаткан тоормоштордын бирўзине отурала, эптў-јоптў куучындажып турганыс. Учында Степан Александрович адамнын барган јери јаар кўрўп, айтты:

— Адаг удап јат. Меге капшай барар керек...

— Мендебеер, Степан Александрович, — деп, мен оны токтодып айттым. — Адам эмди ле келер. База бир эмеш сагыгар. Келбезе, мен слерди районго баштап апарарым.

— Је канайдар база, беш минут кирези сагып кўрўин — дейле, Степан Александрович тагкы асты.

Мен чўл јаар кўрдим. Адам кўрўнбеди. Је бистин турлу јерде тўндўр, кырландар бар болгон. Онын учун кезикте улус айылга јууктап келбегенче, кўрўнбейтен.

— Сениг ийдин јакшы эмтир — деп, Степан Александрович Казарды кўрўлў, эрмектенди. — Ады не?

— Казар — дедим. — Кижги тутпас. Је агчы. Уреен. Бўрўдег коркыбай јат.

— Мен андый ийттерди сўўп јадым.

Ол Казарды арказынан сыймап кўрди. Казар јалканчып, кезикте ыркыранып турды.

Бу ўйдў жаан тўгнинг ары јанынан адам кўрўнип келди. Степан Александрович сўўне берди. Је адамла кожо эки кижги кпееткенин кўрўлў, меге баштанып, сурады:

— Олор не улус? База койчылар ба?

Улустын бирўзин билетем — ол бистен ыраак јок турган койчы болгон. Экинчизин билбей тургам. Андый да болзо, айттым:

— Ончозы койчылар. Олор биске улай ла келип јат.

Адам адынан тўшти. Эки кижги база. Ончолоры орустап јакшылашты. Адам айтты:

— Бот бу атты слер минип алыгар, Степан Александрович. Байа кыска јол сураганаар... Бу койчы ла студент уул район барып јат. Олорло кожо барыгар. Је озо баштап айылга кирип, чайлап алыгар.

Улус ончозы айылга кирдилер. Је мен кирбедим. «Јаан улусла айыл-

дын ичинде отурганча, тышкары Казарла эмеш ойноп алайын» — деп санандым.

Јаан удабады, айылдын эжигинен бажын чыгарып, Степан Александрович кыйгырды:

— Бери кел, Эзен!

Мен түрген кирип келдим. Ончо улус чайлагылап отурган. Степан Александрович мени јанына отургузып, бажым сыймады.

— Сүрекеј јакшы уул — деди. — Бис экү куучындашканыс... Акыр, мен ого, баргалакта, конфет беретем... О, чемоданым тышкары туру не. Тьфу! Эмди ле...

Ол тышкары чыкты. Онон кирип, меге бир ууш конфет береле, ончо улуска айтты:

— Мен јаан удабазым. Чүрче ле. Ичим оорыйт...

Ол чыгып барарда, адамла кожо келген студент уул айылдын эжигинен оны ээчий шыгалап, айтты:

— Сан башка кижі. Төңниң алдына барарга атка минип јат. Районго бачымдап турган болбой.

Ол айылдан түрген чыгала, орустап кыйгырды:

— Слер кайдаар? Сакыгар! Кожо атанарыс!

— Эмди ле! — деп, Степан Александрович кайа көрөлө, ары болуп мантада берди.

— Је атанар керек. Ол та нени де сананып алган кижі турбай — дейле, студент уул адына минди. Оны ээчий айылдаш койчы ла адам бойының аттарын мине соктылар. Эмеш мантадып барала, тура түштилер. Ыраак јокто Степан Александровичтин ады турды. Бойы дезе јаан корум таштын ары јанында көрүнбей турган. Јүк ле оның кийген ак фуражказы көрүнип турган. Ол кезек өйгө ары-бери кажандап турала, кыймыктанбай барды.

Адам, айылдаш койчы ла студент уул — ончозы бой-бойлорыла куучындажып, таңкылап турдылар. Је ичи оорыган кижі таштын кийнинде сүрекеј узак отурган учун адам энчикпей кыйгырды:

— Э-эй! Барар ой јеткен! Түргендегер!

Је таштын ары јанынан кажайып турган фуражка кыймык та этпеди. «Степан Александрович, байла, тың оорыган учун удап туру» — деп, мен ак фуражканы ајыктап, санандым.

— Јок, уулдар, бу мыны барып не көрбөс — дейле, студент уул ич-

кери мантатты. Ол жыраадан буулап салган атка једип барала, кыйгырды: — О јайла, ол кижі јок, уулдар!

Адам мен јаар бурылып, ат үстинен јакарды:

— Айылда отур, балам. Эненди сакы. Чай азып кой. Мен удабай келерим.

Олор ончозы Степан Александровичтин турган адынын ары јаны јаар мантаттылар. Казар олорло кожо мантай берген. Менде ат болгон болзо, база барар эдим. Улустан не артар. Је адам меге јакылта берип салган. Оны бүдүрбеске болбос.

Эки час кирези ойдин бажында улус ойто бурылган. Степан Александрович олордын алдында јойу базып клеетти. Онын бүдүжин көрөлө, алан кайкай бердим. Чырайы кугарып калган. Јаактарында ла эгинде канду сыйрыктар кызарыжып турды. Сары чачы семтейип, кара штаны самтыра јыртылып калган. Эки колын дезе кайра күлүгилеп салган.

Адамнын «студент уул» деген кижі колмылтык тудунын алган јортып клеетти. «Ол студент эмес, байла, пограничник — деп санандым. — Байла, колмылтыгы тонынын алдында эмезе карманында болгон болбой кайсын»...

Күн жабызаган. Энгир јууктап келди. Колмылтыкту кижі меге таныш эмес малчыла экү Степан Александровичти бош атка миндиреле, өзөк јаар апаргылады.

Анда, өзөктө, погранзаства турганын мен билип тургам. Онын учун бу колмылтыкту кижі пограничник болуп турганын билдим..

Бир айдын бажында бистин турлуга ол ок пограничник, онын бир канча нөкөрлөри ле командири келип јүргөн.

Ол күн пограничниктердин командири адамнын алдында түп-түс турала, јаан көдүрингилү айтты:

— Оштүден јалтанбай, оны тударга эп-сүмени таап, биске болушканаар учун Советский башкарунын слерге берген јаан кайралыла уткып турум!

Ол адамнын төжине медаль тагып берди. Меге дезе колдо эдинер час сыйлап береле, айтты:

— Сен молодец, Эзен! Сүрекеј јакшы ийт азырап алдын. Ол биске јаан болужын јетирген.

Пограничниктер жүргүлөй берерде, адам мени эркеледип, энеме айтты:

— Кандый жакшы балдар азырап жаткан турус. Олордын өскүрүп алган ийди пограничниктерге жаан болужын жетиргени чын. Мен бойымнын көзимле көргөм. Казар бу ла мынанг, айылыстынг жанынанг, жыт алган бойынча границаны бускан өштүни жазым жоктон истеп барган. Учинда сүрүжип жеделе, кийимин жырта тиштеп, божотпой турды. Өштүниг оныла уружар күчи жетпей барган... Чын ла чын, Эзен, — адам мени кучактап ийди. — Сенинг Казарынг сүрекей жакшы ийт эмтир! Ол бистинг коркушту сүүген ийдис болор.

ЧЫККАН КҮНДЕ БОЛГОН ЁЛКА

Ёлка бистин школдо јирме тогус декабрьда ۆткөн. Эртезинде энем айтты:

— Эркечи, сен каникулда аданга барып, ого бир канча күн болушсанг. Ол эмди жагыскан. Мен удабазым, јаананг јазылза, турлуга барарым.

Јаанам тын оорыган. Ол чай да азып болбой бараарда, энем кышкы турлудан јуртка тўжўп келген.

Адама барарга турганымды јаанам билеле, бажын ۆрө кۆдүрип, айтты:

— Калак, балам, соокко тонгуп калдын. Јакшы јылу кийинип, ајыктанып бар. Аданг, айса болзо, сагып јат.

Чын, адам мени сагыган. Ол мени сўрекеј сўнчилў уткыган. Керек дезе турага кучактанып кјйдирген.

— Бўгүн тўнде Јаңы јыл башталар — деп, адам сўнчилў кўлўмзи-

210169

ренип айтты. — Кече Соок Таадак слерге төс журтта жолуккан. Бүгүн ол бистин турлуга келер. Сен энгирде койлорды жууп экел. Мен дезе Соок Таадакка чиби белетейин.

Ол күн тал түштөг ала койлорды бис айылдан узак салбаганыс.

Энгирде койлорды жууп экелеримде, адам олорды кажаанга кийди-рерге болужып береле, айтты:

— Је, эмди ёлка жазаак. Оны канайда кееркедерин мен билбей жа-дым. Сен билеринг. Болуш.

Эжиктен кирзем, тураныг чике ле ортозында койу бүрлү чибичек турды.

— Оны неле кееркедетен, ада? Бисте ойынчыктар јок ине— деп, мен, бир јанынан, сүүнип те, экинчи јанынан, чөкөнип те айда салдым. Меге нениг де учун кунукчыл боло берген.

— Ойынчыктар једер — деп айдала, адам столдын алдынан бир канча тизим чочогойлор чыгарып экелди. — Көрдин бе?.. О-о, Эркечи. бистин ёлка башка болор.

Бис чочогойлорды јажыл бүрлү будактарга илип, чибичекти јаран-дырып баштадыс. Адам бир кезек чочогойлорды балык эдип јарашты-ра јарандырганы, арткандарын башка-башка тындуларга түнгей эдип салганы мени јилбиркедип те, кайкадып та турды.

— А вата јок нени эдерис? — деп адамнан сурадым.

— Эмди ле, эмди ле — дейле, адам кайдаг да койдын ак түгин экелди.

— Көрдин бе, бисте бата да бар. Ол койлордын јерге түшкен таа-кызы ине. А не јарабас? Јараар. Түнгей ле ак.

Бис ол түкти јажыл бүрдин үстине јайып, чибини јарандырып ийдис. Ол карла бүркелгендий болды. Керек дезе үстинен кар жаап турган эдип, потолоктын алдында тарткан учуктарга да түкти каландада буу-лап койгоныс. Онон адам орыннын алдынан тыттын чсбразынан чаап эткен наадай чыгарды.

— Бу мынан Соок Таадак болор бо, Эркечи?.. Мен бодозом, болор.

— Соок Таадак ак кийимдү, ак сагалду. А бу чобраныг өнги кызыл.

— Ээ, кем јок— дейле, адам байагы түктинг артканын меге бер-ди. — Ме, Соок Таадакты бойын кийиндир, саалын-эжин јаза. Столдо јаткан газеттерден ойынчыктар кес. Кезигин чернилала буды. Кезигин будыба. Онон илип сал. Мен курсак азайын.

Мен ончозын сүрекей кичееп жазадым. Чобра наадайды тўкле ороп ийеримде, ол чек ле карган кижы — Соок Таадак боло берди.

Тўн там ла карангуйлап, жылдыстар койылып турды.

Адам белетеп алган курсакты оттон чыгарала, колындагы часты кўрўп, айтты:

— Же, атты чанакка јегеле, Кедеш эшке барып келеек. Јаңы јылга јетире бир час арткан.

Бистен ыраак јок, бўдўн јарым беристе кирезинде, Кедеш бөйынын билезиле база койлор кабырып турган. Адам Јаңы јылды олорло кожо уткыза, сўўнчилў болор деп сананып алган эмитр.

Бис Кедеш эшле кожо айылыска једип келеристе, адам чазын кўрўп, айтты:

— Соок Таадак удабас ла келер. Јаңы јылга јетире јирме ле минут арткан.

Турага кирип келген Кедеш ле онын ўйи бистин ёлканы кайкап, айландыра базып кўрдилер.

— Соок Таадак эмди турлубыска јууктап келген болор — деп, адам бойынын белетеген курсагын столго тургузып, эрмектенди. — Слер чўрче отурыгар. Мен тышкары чыгып, Соок Таадакты кўрўп ийейин.

Адамнын айтканын угала, мен Соок Таадактын келеоине чын бўдўп отургам. Не дезе школдо Соок Таадак болуп ўредўчи Манкыр Тодошевч ойногон. Ол, байла, малчылардын турлуларына келерге турган учун школдо Јаңы јылды эки кўн озо ўткўрген.

Кенетийин туранын эжиги ачылды. Соок Таадак кирди. Ол менин адама тўнгей бе айса кандый, је ўнин уксам, ўскў. Же ненин де учун адам тышкартынан келбейт.

— Јакшылар ба! О-о мында айылчылар бар туру не. Э-э, јакшы, Кедеш. јакшы, Топчы! Јакшы, Эркечи! Ончогорды Јаңы јылла уткып, су-кадык јўрзин, јаан једимдерге јединзин деп кўўнзеп турум. Кедеш ле Топчы, койлороор, бала-барчаар тойу-ток турзын. Кўп тўк, кўп акча-јал алыгар... О, Эркечи, мен сени школдо кўргўн ошкош эдим. Јаңы јылда сени јаңыс ла су-кадык јўрўп, тўрт лў бешке ўрензин деп кўўнзеп јадым. Ого коштой, бўгўн сенин чыккан кўнин болуп јат. Онын учун сени эне-адан Эркечи деп адаган. Бот, балам, ме, сый.

Соок Таадак меге эки конфет берди. Кедеш ле Толчыга — бирден. Бу конфеттерди кўрзўм, школдо ўткўн Јаңы јылдын байрамында ме-

нинг сыйга алган конфеттериме тўнгей. Же ненинг де учун тыштындагы жараш чаазындары ичинде, ичиндеги ак чаазындары тыштында эдип ороп салтыр.

— Оо-о, Жаңы жыл башталат! — деп, Соок Таадак тонының сол же-нинин алдынан жалтырап турган чазын көрөлө, эки колын жайа тудуп, сүүнчилү үниле жарлады. Онон белегир аякты он эки катап соголо, онон ары айтты: — Эзен, эзен, Жаңы жыл! Бисти, ыраак турлуларда турган малчыларды, ундыбаган учун быйан болзын сеге, Жаңы жыл!.. Эмди Соок Таадакты көригер, улустар. — Ол бойының кийген бөрүгин чупча тартты.

Соок Таадак болуп адам ойногонуң жаңыс ла ол тужында билдим. Кедеш ле Топчы алан кайкап турала, айдышты:

— Бу Токшын не ле болор турбай. Алдында үредүчи болуп иштеген кижи база. Нени ле табар туру не.

Бис ончобыс жаңыс столго отурала, ажандыс. Ончобыска сүүнчилү ле ырысту болды.

Мен ыраак турлуда ёлка өткөнин баштап ла көргөним бу. Ёлка эткен учун, Соок Таадак болгон учун, чыккан күнимди темдектеп, сый берген учун, айылдаш койчы нөкөрлөрүн ундыбай, оморды сүүндирген учун адама — жаан алкыш.

Мен ол тужында өрө турала, бек тудунып айттым:

— Ада, күндүлү айылчылар! Слерди ончогорды Жаңы жылла уткып жадым, жаан ырысту болыгар!

Ончо улус «Быйан, быйан» — дешти. Олор малы-ажы керегинде сүүнчилү куучындажып, узак чайлагылап отурган.

Мен тәжөккө жадып, адамла, энемле оморкоп, омор керегинде жылу ла жуук санаалар сананып турала, амыр-әнчү уйуктап калдым.

АДАМНЫҢ АЛКЫЖЫ

Тышкары карангуй. Тураның жабынтызы чачыла бергедий — салкын согот. Паратаның калырап турган табыжын уксаң, анда кем де баштактанып, ойноп тургандый.

— Кар жаадырбаска турган салкын болбой бу — деп, адам айтты.— База ла бир эмеш жаабай турган болзо, малга јакшы болор эди.

— Кар жааза, карын, јакшы. Ол тушта кајуданг чаналу јынтылаар эдис — деп, мен унчуктым.

— Је болор, уйукта.

Адамның эрмеги јакылта аайлу болуп угулды. Је мен уйуктап болбой, ары-бери анданып, шыралап турдым. Бир јанынан, уйкум не келбей турган дезе, байа тўште нөкөримненг чананың бууларын аларга куучындашкам. Экинчизинде дезе, бүгүн тўнде кар жаап сапза, эртен кајуданг канайда јынтылаарын сананып јаткам. Анчадала энем оорыйла, больницада эмденип јатканы санаамнанг чыкпай турган.

Адам та нени сананган болбогой, мен јаар бурылып, араай сурады:

— Таан, уйуктап калдың ба?

— Јок. А не?

— Тегин сурап турум... А бот сего кандый бир нөкөрингди ачындырарга келишти бе?

— У-у, мен бу ла јуукта бир нөкөримди тегин ле ачындыргам. Паратаның ўстинде ручкам јок болордо, «Сен алганг» — деп айдарымда, ол ачынган. Айдарда мен нөкөримди јудруктап ийгем... Ручка дезе партаның алдында јаткан эмтир — деп, адама каруумды јандырып, куучындадым.

— Је ананг ары не болды?

— Урок божогон кийнинде, перемен тужында, мен ого јууктап келеле, «Сени уурыга тутканымды ундып сал» — деп сурагам. Ол «Је» деди.

— Айдарда, андый ба — деп, адам унчукты. — Сен јакшы эттиринг.

Адам база ла нени де сананып турган ошкош. Кем билер, айса, мал-аш керегинде, кыштын эрте келгенин сананып, айса, неге-неге кородоп турган.

Ол бу күндерде иштен ойинде јанып, менле куучындажар боло берген. Алдында андый эмес болгон. Иштен орой келип, энемле экү ненин де учун табыштанып, чугулдажып туратан.

— Ада, сен база нөкөринди ачындырдың ба? — деп, бажымды өрө көдүрип, сурадым.

Адам унчукпай, үшкүрип јадала, эрмектенди:

— Је бот сен јолдон нени-нени таап алзат, оны канайдарын?.. Је, нени эдер эдин?

— Нени таап алганыңды озо баштап көрөр керек — деп, мен айттым. — Ручка, карандаш, чернильница болзо, кем жылыткан деп, балдардан сурагай. Жылыткан кижн табылза, табыштырып берер. Ол ло.

— Онызы чын... Билеринг бе, Таан, — деп, адам араай айтты.—Мен бүгүн магазинде бир кижини «Сенде уят јок эмтир»—дегем. Чын, чын, анайда ла айткам.

Мен адамның нени сананып јатканын жаңы ла оңдодым. Ол бойының бурузы керегинде сананган эмтир. Је ол өскө кижини ненин учун уйдаы јок деп айтканын билбей турдым.

— А ол кижн слерге не јаманын јетирген? — деп сурадым.

Адам орыннан турала, менин јаныма келип отурды.

— Билеринг бе, уулым, бүгүн мен магазиннен сахар, серенке аларга карманымнанг акча кодоргом. Оок акчалар ла бир салковой чаазын акча бар болгон. Салковойды јалмаш карманга сугуп алгам. Бир пачка сахар ла серенке аларымда, оок акча јетпей калды. Анайдарда байагы салковой акчаны алайын дезем, ол јок болды. Бастыра кармандарымнанг бедрегем. Таппадым. Кийнимде таныш эр кижн турган. «Слер ле алган ошкожыгар» — деп айттым. «Бу слер канайып туругар?» — деди. «Јок, слер ле алганыгар... Слерде кичинек те уят јок» — дедим. Онон бир пачка сахарды ла бир болчок серенкени алала, магазинненг чыгып јадырымда, байагы эр кижн айтты:

— Акыраар, былар. Акчагар бу јадыры не.

— Кайда да јок болгон. Слер оны билеригер — дедим.

— Јок, былар, ол слердин таманыгардың алдында болгон. Бу садучы да, өскө дө улус көргөн.

Упус «Чын, чын» — дешти.

Мен акчаны алала, быян да айтпай, жанып ийгем. Ол ло... Бот эмди менин мангдайымды, өзök-буурымды уят ойо өртöp браат, уулым.

— Слер эзирик болгон болбойоор, ада? — деп сурадым.

— Јок, балам, как эрүүл болгом.

— Эмди канайдар? Ол кижини билереер бе?

Адам төжөгинде бажын салактадып алган отурган. Тышкары салкын күүлөп турды. Туранын ичи карануй болгон. Каа-жаада ла печкенин жетире өчпөгөн кызыл оды туранын ичин билдирер-билдирбес жарыдып турды.

Адам узак унчукпай отурала, айтты:

— Билерим. Је бир де катап оныла куучындашпагам.

Мен адама да, ол до кижиге килемжилү санана бердим.

— Ада, слер ол кижини билбес, болгобос жанынан тарындырганаар ине — деп адамды токунадып айттым. — Мен кижини ачындырган болзом, ого барала, жаманымды таштазын деп сураар эдим.

— Мен де анайда этсем, јакшы болор деп турун ба?

— Айса.

Мен онон ары база нени де айдарга санангам, је уйкум эки көзимди јумдурып турды. Бажымды јастыкка салала, јуурканымды јабынын ийдим. Адам да унчукпай барала, орынына јада берди.

Салкын күүлөп, сыгырып, калырап ла турды. «Мындый түнде энем больницада кандый јадат не?» — деп санандым.

Эртезинде мени кем де араай ойгосты:

— Таан, Таан, тур, балам. Уйку јеткен болор.

Көстөримди ачып ийзем, менин јанымда адам энчейип алган турды.

— Билерин бе, Таан, — деп, адам сүүнчилү айтты. — Менин јастыра эткенимди ол кижини таштап ийди. «Ачынбазым, өөркөбөзим» — деди. Анайдарда санаам јарый берди... Балам, сен мени анайда этсин деп айткан учун јаан алкыш болзын... Быаным јетсин... Је эмди тур, чайла. Бүгүн энегди больницадан чыгарар. Ого кожо барып келерис.

Бис экү район јаар барып јадыс. Меге сүүнчилү. Ол сүүнчи айса адам менин сөзимди чын укканынан ба, айса ол мени баштапкы катап бойыла кожо алганынан ба, ол эмезе энем јазылала, бүгүн больницадан чыгып јатканынан ба. Је сүрекеј сүүнчилү. Бойымды ырысту кижини деп бодойдым.

КӨКТЕКЕ

Жай келген. Ол биске жаан байрам. Же кемге-кемге байрам эмес.

Мен адамла кожо тайга жаар ууландым. Сары-Кобы деп жерге жеделе, мында он күн кире жаттыс. Алты жүс кой — ол бистинг беш-алты тын кой эмес. Колхозтын малы ас деп пе. Жок. Энем ле адам олорды канча кире кабырган. Тоозы жок күндөр өткөн. Бу күндөрдү жаңыс ла айларла тоолоп жат. Онон — жылдарла. Көп жылдардын туркунына мал кичееп жүреле, энем эки будынан сарзу оорула оорып, базып болбой жат. Эх, көөркийди! Эмди онтоп-сыктап, айылда ла жадат. Иштеер ле күүни бар. Же канайдар. Оорунун табылары жеңил, жазылары та болор, та болбос. Ого коштой, энем жаш балалу.

Бала чыгарда, үчинчи күнде ого ат бергендер. Жуулган улус башка-башка ат адагылаган. Же энем ле адам унчугышпай турарда, учында айылдаш эмеген баланы көрүп, айтты:

— Кудай... Бу тен тес-кара күлүк туру не! Же... Мынын ады Кара ла болзын... Кара! Ой, Кара! Нени көрүп жадын? А-а, э-э — деп, карган эмеген баланы ойнодып турды.

Кара. Ол менин жетинчи карындажым. Ого эмди жүк ле жарым ай. Ол качан кижги болор? А мен дезде кижги. Не дезде бу ла жуукта энем ле адам мен керегинде куучындашкан:

— Киндик эмди ада-энезине кол-бут болуп жүре берген. Бу ла жуукта жаш бала. Эмди көрзөгөр, эр болуп браат.

Бу сөстөрдин учуры жаан. Олор мен керегинде. Мени жагыс ла айылда эмес, же анайда ок колхозто до кижиге тооп жат. Мен жаш бала эмезим. Мен жаан. Онын учун бу жуукта председатель мениле мынайда куучындашкан:

— Киндик, сен эмди жаан уул. Адагла кожо кой кабырар кижги чыкпай жат. Сен жайгы каникул тужында ого барып болушсан. Онон бис болушчыны таап ийбей.

Сананып турала, айткам:

— Болушпай, а. Жагыс ла энем оору.

— Же айтпазан да, бис билерис. Бот онын учун сениле куучындажып турбай.

Мен жөбимди аланзу жоктон бергем.

Анайып, үч күннин бажында, кыркып салган койлорысты айдап алып, тайга жаар ууланганыс ол.

Кыжыла школго үренип, арып калганымнан ба айса жайды сүүп турганымнан ба, тайга-таш ла жаар барар күүним келер. Айдап алган койлор до, байла, сүүнетен. Олор мааражып, үзүги жоктон ичкери барып ла жадар, барып ла жадар. Канча жүс койдын ортозында бистин Көктеке бар. Чын айтса, ол серке. Эки мүүзи узун, ээк сагалы да узун. Керек дезде сыргазы да бар. Бистин улус оны «теке» дежетен. Эмезе «көктеке».

Көктеке качан да болзо — койлордын алдында. Отогылап жүрзе, ортозында жүрүп жадар. Же ары ла болзо, ол — ончозынан озо.

Жаш тужында Көктеке жаантайын айылда ла жүретен. Айылга жүрүп, неге үренбеди, нени укпады, нени көрбөди деер. Эң ле артыгы — ол ончо немени ондоп, керек дезде болужайын да дезде, снын табы. Энем ле адам оны жагыс ла ноокызына болуп эмес, же анайда ок жаан болужы бар учун тудуп турган. Ого коштой ончо койлор Көктекеге база үренижип калган. Көктеке ыраак барбаза, койлор до ырабас.

Сары-Кобыга једип келеристе, эртезинде адам айтты:

— Киндик, сен койлорды көрүп, кабырып жүр. Мен олјондо турлуны барып јазайын.

Бистин јайыла туратан турлу јаан суунын ол јанында Мукурой деп јерде болгон. Азыйда анда өскө улус јайлайтан. Онон ол јайлуда адамнын койлоры турзын деп јөп болгон. Шылтагы неде дезе, энем оорый берген. Онын ордына иштейтен кижиде чыкпаган. Анайдарда адамды јуук јерде туруп, айылына келип турзын, јаан бала-барказы ого болу-жып, селижип те турарга јакшы болор дешкен.

Адам Мукуройго барып, алты күн иштеген. Озо баштап ол бистин јадатан айылысты јангыдан туткан. Онон — койдын чеденин. Кандый да болзо, арка јер ине... Кезикте кой үркүп, чичке-чичке шерделерден эткен чеденди неге де бодобой буза табарып чыгар. Аркага барза, оморды, мөштөн тўжүрген кузук бедреген чилеп, бедреерге күч болор. Андый учуралдар болуп туратан. Бек туткан чеден — малдын амыры.

Јайлуга көчөр күн јууктап келерде, адам айтты:

— Сонзун ла сууны кечер турус. Је арай эдилбеген иш бар. Мен барып шагда сойып, кажааннын јетире јабылбаган келтегейин јабайын. Сен дезе койды мынаар, бу ак јаар, айдайла, барып күр јаза. Мен суу кечире эки агаш салып койгом. Олорго бир эмеш чибинин будактарын салала, үстине тобрак төгөр керек. Кой кечирерге јакшы болор.

Иш јакылта ла аайынча өткөн. Эртезинде, күн өксөп келерде, көчөр деп отурзабыс, алдынан өрө зоотехник келди. Ол машинадан тўжеле, адама айтты:

— Аймакта јуун... Озочылдардын јууны болор. Бүгүн он бир часта башталар. Слер база анда болор учурлу. Онын учун бис слерге келгенис бу. Је койлорды бүгүнче Киндик јангыскан кабырып ийбей.

— О, Киндик, Киндик. Јангыскан кабырып таскап калган эмей — деп, адам айтты. — Бис бүгүн койлорды суунын ол јанына кечирерге сананганис. База ла кыйыжа берди, а. Је, Киндик, сен койлорды јангыскан кечир. Күрди јакшы јазап койгон эмтирин. Устинде тобракты кече база бир эмеш тактаган эдим... Мен энгирде једип келерим.

— Көктеке барза, кем јок кече ле берер болбойыс — деп, мен айттым. — Айылдын бор-сар ичин коштоп аларым, көп неме бар эмес.

Не барын тоолозом, ас эмтир. Эки некей, јууркан. Эки матрац, аш-курсак, бакрас, казан, чай азар чөйгөн. Эки кружка. Ол ло.

Адам «ГАЗ-69» машинага отурала, өзөкти төмөн жүре берди.

Күн өксөйт. Суунун шуулты угулат. Меес жерлерде өркөлөр чытыл-дажат. Ару жерде талаң-келең кожондоп, содон ташка отура берет. Суунун эки жанындагы аркаларда жаагы талбас күүктер эдет.

Айылдын ичин адамнын адына коштодым. Кер ат бу керекке үренип калган. Артынчакту канча суу кечпеди эмеш, канча жол өтпөди деер. Бышкырып салып, жолой отоп, барып ла жадар. Керек дезе койлордын кийнинен бойы да барып жадарын кем көрбөгөн. Койчынын ады андый.

Адыма минип алала, койлорды жазаган кечү жаар айдадым. Олор маарашпайт. Не дезе билер: мында турлу, жер элбек, артык барар жер жок. Ончозынын алдында — Көктеке. Койлор оны ээчий араайынан баргылап жат.

Кошту атты суу ол жанына кечирип койдым. Кичинек ак жаланычакка апарала, мөштөн буулап салдым. Койлор күрдин жанына келип, суу ичкилеп, токунай бердилер. Озо ичкендери кайра барат. Кийниндегизи суу ичерге албаданып турат. Көктеке мында ок, олордын алдында.

Аттан түшпей, койлорды күрден кечсин деп айдадым. Же олордын кечер күүни жок. Жаратка шаалып калган тургулайт. Мактулу Көктеке де кыймыктанбайт. Ол күрдин бериги учына чыгып алган турат. Койлорго не? Олор мериностор, тургулап ла жат. Аттан түжеле, айда. Жок, кыймык та эткилебейт.

Суунун ол жанына кечеле, ачынып та турзам, эрке үнле Көктекени кычырып турум:

— Теке, теке! Көктеке, Көктеке! Чуу-чу-чу!

Же Көктеке кыймыгы жок турат. Мени, байла, керектебей жат. Күнге кабыргазын изидип, кепшенип турат. Мериностордо үн де жок. Көктеке жобош учун мен онын мүүзинен келип туттым. Күрди кечирерге оны чиректе ле чиректе. Кечер күүни жок. Барып тус та экелип берзем, ол оны керектебейт. Неме болбосто, бир жаан мериносты тудуп, чичке күрдин үстиле чиректе. Жо-ок. Ол чек жада берердин бери жанында.

Калганчыда Көктекени тудала, суу жаар чиректедим. Же ол суунун жарадына эки-үч ле алтам ичкери басты. Онон көзүн кылагдадала, чиренип, онон ары бир де баспады. Күчим чыгып, терлеп, ачынып турдым.

— Акыр ла. Көрбөсти көрөргө турган эмтиринг — дедим.

Бир кичинек койды тудала, оны кучактанып, чичке күрдин талортозына экелип, буулап салдым. Анайып үч-төрт койды бууладым. Эмди ле

кечер болор деп айдазам, кыймык та эткилебеди. Чат неме болбосто, суунын ол жаына кечирген немелердин ортозында јаткан кой тере тонды алала, ойто бу жаына кечтим. Койлордын кийнине, көрүлбес јерге барып, ол тонды антарала, кийип алдым. Эмди араайынан чыгып, айу чылап, огурып ийдим. Койлор мен јаар көргилеп, тыгылыжып, ийдижип чыкты. Көктекени көрзөм, мүүзи сүүрейип, эки-үч катап бышкырган ла јерде суу јаар калып ийди. Оны ээчий койлор суу јаар борбос-борбос калып турды. Олордын кезиги сууга калыйла, аккан аяс кечкилеп турды.

Анайып койлорды јүк арайдан кечирип алгам. Је онон ары күр салбаган эки айры суу бар болгон. База ла кыйын-шыра башталды. Је канайтсам да, койлордон болгой, Көктеке де сууны кечпей, ойто блаажып турды. Арт-учында бош арийла, олорды ортолыктагы ак јалаңда откордым.

Ак јалаңнын өлөңи јап-јажыл болгон. Эбиреде јүзүн-башка куштар кожондоп, ыраактан күүктер јанкылдап турды. Тал түштин кийнинде койлор тебеелеп, јаткылай берерде, мен де јадып, амырадым.

Адам бозом энирде келди. Ол, байла, не болуп турганын сезип ийген. Је андый да болзо, мен ого ончозын куучындап бердим. Адам угуп турала, айтты:

— Көктеке сеге үренбеген. Сен де оны јетире билбезинг.

Бис койлорды айры суунын јарадына айдап экелдис. Је олордын кажызы да кечпей турды. Адам өдүгин суурала, штанын тизезинен өрө түрүп алды. Онон суунын талортозына јетире барала, «Теке, теке! Је кел бери, көл бери — деп кычырды. — Бери, бери. Алдырбас. Теке, теке. Көктеке эмеш мойножып турала, бышкырып, сууга кирди. Ол суунын ортозына јууктап келерде, адам онон ары барды. Јолой «теке, теке» ле деп турды. Койлор Көктекени ээчий барып, кечкиледи.

— Бот андый, Киндик. Көрдин бе? — деп, адам айтты.

— Сүрекей — дедим. — Ол слерди сүүп јат. Онын учун андый.

— Јок, балам. Көктеке меге үренип калган. Ол сагышту.

Бистин Көктеке ненин учун сагышту болгонын ол тужында адамнан сураарга өй келишпеди, бош јок болгон.

Бис койлорды айдап, јаңы турлуга бозом энирде, аяс тенериде јылдыстар суркуража берерде, јеттис. Келген бойынча койлорды чедендеп, айылга от салып, ажанып алала, уйуктай бердис.

Тўн ортозында адам мени ойгозып ийди.

— Киндик, Кۆктеке маарап туру.

Мен бажымды өрө көдүрип, уксам, ол чын ла маарап турды. Адам окту мылтыгын алып, тышкары чыкты. Мен ээчий чыктым. Тўн кап-кара-нгуй. Бир де эзин сокпойт. Агаштар ончозы тымык-тымык. Кۆктеке маарап божобойт.

Адам чеден јаар бир эмеш базала, мылтыгын өрө көдүрди. «Ту» эткен табыш жаңылана берди. Тымык кейде тарынын жыды жайылды. Кۆктеке мааражын токтотты. Бис бир эмеш турала, айлыска кирдис.

Эртезинде чайлап отурала, адам айтты:

— Тўнде айу ба, бөрү бе келген. Онын учун Кۆктеке маараган.

— Ол ийт эмес, кайдан билип жат? — деп адамнан сурадым. — Ыт алып жат па айла сезип жат па?

— О, Кۆктеке ийтле тўнгей. Ол жаман жыт алза, нени-нени сессе, маарап берер. Тегин маарабас. Сен оны билип ал. Ундыбай жүр. Кۆктеке барда, иитти де көп керектебей жадым.

Бир катап адам өзөккө түшкен. Мен жаңыскан арткам. Койлор тойоло, агаштын көлөткөзине тебеелеп жаткылай берди. Мен курсак жип алала, ташка жөлөнип, бичик кычырдым. Кўнге изип, жаан удабай, уйкум келди. Ол бойынча карамтыга бертирим. Санаамда не де мени жулкуп туру ошкош. Уйкуга самаарып, билинип келзем, Кۆктеке мени мўўзиле түртүп, чамчамнын жегинег тиштеп, тартып турды. Оны алаг кайкадым. Койлор жаар көрзөм, олардын көп сабазы жок. Өзөк жаар көрзөм, агаштын ортозына борондожып киргилеп браатты. Байла, суузаган.

Кۆктеке менин ойгонгонымды билип, мен жаар жалакай көрүп турды. Мен ого баштыктын түбинде арткан калаштын кичинек сыныгын бердим. Оны жип алала, база ла мен жаар көрди. Мен онын жаагын тырмап, эркелеттим:

— Теке, теке... О, дезин, текемди. Кандый жакшы теке. Айылга келген, калаш берерим.

Көктөкенин болужыла керектү ойинде ойгоноло, ончо койлорды сугарып алдым.

Бу керекти бир күн эске алынып, адама куучындадым. Адам лаптап угала, меге мынын алдында Көктөкеле болгон жибүлү учуралдарды куучындап баштады.

— Сеге эмди јук ле он үч јаш, Киндик. Онын учун улустын айтканын тыгдап јур. Јаман-јакшыны јаак ачпай ук... Бу мен сеге мында айттым не. Ол Көктеке сагышту деп. Эмди онын сагыштузын бойыг билдинг, көрдинг. Бүтпей турган болзонг, ук...Былтыр мен база ла койлоп јургем. Адымды өзөктө јалбакка армакчылап. салгам... Тулаан ай болгон. Күн изү чалып турган... Мен ары-бери јүрүп, арыйла, јаткан бойынча карамтыгып калтырым. Канча кире ујуктаганымды билбей турум. Не де мени түртүп, јалмажымды чапчып турганы билдирди. Ойгоно чарчап келзем, Көктеке јанымда. Ол мени чапчып турды. Је ойгонып келгенимди көрөлө, токтой берди. Је ол ок өйдө кандый да сергелен болуп, кулактарын сүүрейтип алала, кыр јаар көрүп турды. Јаан удабады, меесте таш тоолонуп түшкени угулды. Ајыкта ла ајыкта. Неме көрүнбей турды. Андый да болзо, «Көктеке мени тегиндү ойгоскон эмес»—деп сананып, кыймыктанбай отургам. Мылтык јанымда болгон. Көктеке де база... Анайып отурганчам, койлор үркүп, өзөк јаар манташты. Бир ле көрзөм, аркадан үч бөрү чыгып келди. Отурган јеримнең тура јүгүрип, «Ай, уй!» — деп кыйгырала, мылтыктаг бир тарыйын аттым. Эки бөрү агаш аразы јаар болды. Учинчизи койго јууктап келди. «Акыр ла сени» — деп сананала, ол ло јерине јыга аттым...

Адам куучындап божойло, кезик өйгө унчукпай отурган. Оног база бир учуралды эске алынып, айтты:

— Бир јыл јаскыда, койлор төрөп турарда, мындый неме болгон... Күн кырдан ажа берген. Энег койлорды кажаганга кийдирерге јууп турала, көрзө, Көктеке јок. Ол кырдан түшпей, болчок таштын үстинде маарап турган эмтир. Энег барала, айдаар болзо, түшпес. Оног кичинек јуукага мантап барала, анда база ла маарай берди. Энег лаптап көрүп турар болзо, јуукада јаш кураанду кой артып калтыр. Көктекени кураанду койло кожо айдап экелген...

Мен бу куучынга бүдүп те, бүтпей де тургам. Је адамла кожо јайдын учына јетире кой кабырып јүреле, ончо неме чын айдылган деп бүдүп, адам энемле экү Көктекени көп јылдарга чыгара ненин учун тудуп турганын билдим. «Чын малчынын нөкөри јангыс ла оныла кожо иштеген кижги эмес. Азыраган ийди де, малы да чындык нөкөри болотон эмтир» — деп санандым.

СООК КҮНДЕГИ ТУШТАЖУ

Бу керек јаскыда соок салкынду јут күнде болгон. Ол тужында түжине ле јаап божобой турган јашкан карга чейилген балкаш буттардын алдында мачылдап турды.

Чынынча айтса, андый јут-јулакай јас өйинде јылдын ла болуп туратан. Је строительдер кандый да улаштырган узун трубалар саларга оромды узада терен јуука каскылап койгон; тобрагын ол јууканын эки јанына чогул салган болгон. Онын учун јашкан кар јаап келерде, оромнын ичиле базар да аргазы јок болды. «Мынайда өдөргө јарабас» деп јолды кечире тургускан јар турган. Је улус оны керектебей, түңей ле ары-бери өткилеп турды.

Огош уул магазинге јүреле, јанып отурды. Удура салкын јашкан карды јүзине шыбай согуп турарда, ол јабыс энчейип алган браатты. Онын алдында да, кийнинде де барып јаткан улус көп болгон. Олор чогулган тобрактын јаказыла балкашка мачылдада базып, кезикте арай ла јыгылбай, чеденнин агажынан тудунгылап турды.

Кенетийин Судур алдында кичинек ийдичек барып јатканын көрди. Кынзыбаган болзо, көрбөс тө эди. Ийдичек бастыра бойы үлүш. Кардынын түктери балкашка уймалып калган...

Јол чичкерет. Каскан тобрактын ла чеденнин сырагай ла ортозыла өдөргө келижет. Салкын ла јашкан кар токтобойт. Балкаш там ла чейилип браат.

— Суйт! Көрмөс кайдөөн келип јаткан бу! — деп, бир эр кижии кайа көрүп, ийдичекти арбайт. — Но-ко, јан! Бар мынан ары!

Ийдичек калтырап, курбуйып, кынзып, јангыс јерге тура берди. Ол онон ары барарга јалтанып туру. Алдында — јаан сынду казыр кижии. Ийдичек оныла качан да көрүшпеген. Јаман јол эмес болзо, айса болзо, чек јолукпас та, тегин јерге көмөлөтпөс тө эди. Кемди де тийбей турган ийдичек ол кижиге ненин јаманын эткен деер. Ээзинен артып ка-

лала, онын ла барган јолы аайынча јүрүп отурган. Бу өдүжип јаткан улус ончозы өскө. Карын, ырыс болуп, кийинде кичинек уулчак келип јат. Керде-марда ыркыранып та ийзе, оогош уул коркый берер.

Ийдичек кайра баштанала, ачынчылу кыгзып туру. Не дезе уулчактын кийнинен база улус келет. Олордын ортозында једен сынду улус бар. Олордон канайып коркыбайтан эди. Ийдичек корчойоло, кыгзып, алангып туру. Улус кандый да ачынчак. Күн де јаман: соок салкын, јашкан кар, балкаш.

Судур ийдичекке ачынып, оны өткүрерге тура тўжет. Туура алтам эдерге јер јок: сол јанында — чеден, он јанында — чокум балкаш, оро.

— Је не өтпөй јадын, уулчак? — деп, бир кыс унчукты. — Не турун? Түрген өт.

— Өдигер — деп, Судур кыска јол берип, айтты.

Кыс та ненин де учун ичкери өтпөй турды. Онон бир канча улус база тура тўшти.

— Не болгон? Улуска чаптык этпей, барыгар мынан — деп, бир кату бүдүмдү кижии арбанып чыкты.

Судур чеденге јаба кыпсынала, кийин јанындагы улуска айтты:

— Өдигер, өдигер. Мен сакып алайын.

Удура-тедире келген улус чек ле кысталыжып, өдөр јердин бойында болды.

— Је не, уулчак? Не оозын ачып алган турун? — деп, бир эр кижии айдала, ийдичекти ажыра базып, өдө берди.

Ийдичек кыгзып, чек барар јерин таппай калды.

— Ой улустар, бу ийтке јол берзегер! — деп, Судур кыйгырды. — Ол јанарга јат.

— Је быларды мыны! — деп, шилдерине кар шыбалган очкалу үй кижии арбанды. — Бу оору ийт ошкош. Көригер, улустар, онын бүдүжин! — деп, перчаткалу колыла очказынын шилдерин арчып, айдала, кайа да көрбөй, јүре берди.

— Ол бир де оору эмес. Ол кичинек. Ээзин таппай калган — деп, Судур унчукты. — Ого јанар керек.

— Андый болзо, ненин учун јанбай турган бу? Јанзын — деп, Судурдын кийниндеги кыс айтты. — Је, ийдичек, јан.

Улус тўги семтейип калган ийдичекти божодып ийдилер. Анайдарда ол чала тууралап, јаан јолго чыкты. Онон токтой тўжүп, кайа көрди.

Ол та кемди де сагып турган ошкош. Айса болзо, ээзин, айса болзо, Судурды. Кем билер оны.

Судур бир канча улусты өткүрүп, чеденге кыпсынып алала, элбек жолго чыккан ийдичекти аяктап турды. Ийдичек десе тудуш ла кайа көрүп, араайынан барып жатты. База бир катап кайа көрөрдө, Судур колын көдүрүп, жагыды. Ийдичек отура тўжеле, бир-эки минут кирези өйгө Судур жаар көрүп отурды.

Ол «Бу оромло ары-бери өдүп турган улус ончозы сендий киленкей болгон болзо, кандый жакшы болбос эди» — деп айдарга тургандый болды.

МЕГЕ БЕШТИ НЕНИНГ УЧУН ТУРГУСКАН!

— Кажы ла предмет аайынча эки алары кўч пе? — деп, ўредўчи класста отурган балдардан сурады.

Бис кайкай бердис. Бу не сурак? Бисти ченеп эмезе ۆчөп сураган болбой. Чын, эки алары кўч пе?

Бу сурактын каруузын берерге, мен ўредўчини ширтей бердим. Эх, суракты озо ло баштап берип турарда, онын кеберин ле кўзин кўрбөй калгам. Је андый да болзо, мен онын јўзинен, кўзинен кандый бир темдек тудуп аларга санандым. Эмезе ол бисти ۆчөп јат, эмезе ченеп јат. Кем билер. Акыр ла, сурактын каруун тўнгей ле берерим.

— Мен айдайын ба? — деп, Сапыш кол көдўрди.

— Је, айт, Сапыш. Сурактын каруузы чын болор учурлу — деп, ўредўчи кўлўмји јогынан айтты.

Сапыш ۆрө турды. Ол толук јар кўрөлө, араай, је кандый да бўдўмчилў ўниле айтты:

— Урокторды ўретпезе, эки алары јеп-јенгил.

— Кергил, бу Сапыш сурактын каруузын чын берди бе? — ўредўчи ончо балдарды ајыктайт. Онын јўзинде кўлўмји јок. Кўзи ол ло бойы: ачык-јарык, сўмеленип турганы билдирбейт. Је бастыра керек онын кўксинде. Кўксинде немени кижии кайдан билзин. Отурала, онон чек кўс албай, сананып турум: «Бистинг ўредўчи сўмелў».

Кергил ўредўчи јар кўрўп, јымжак ўниле унчукты:

— Чын. Сапыш чын айткан.

Ўредўчининг чырайы кенете соой берди. Кергил, байла, јастыра айткан. Је бу чынды бежинчи класстынг ўренчигинен болгой, баштапкы да класстынг балазы чын айдар.

— Таныспай, сен не деп сананып турун? — ўредўчи менен сурады.

Чынынча айтса, ол менен сурабас деп санангам. Не дезе кече сураган. Эмди эки-ўч кўннинг бажында сураар деп бодогом.

— Кергил төгүн айткан — деп жык салдым.

Ўредүчи кандый да сүүнчилү боло берди. Онын көзінде јилбү көрүнди.

— Је, ненин учун төгүн? Оны эмди јартап бер — деди.

Јастыра айткан болорым деп санандым. Ўредүчи доско јаар бурыларда, тыгыда унчуктым.

— Јастыра. Кергил јастыра айткан. Төгүн эмес, јастыра.

— Је, је, Таныспай. Јарта, ненин учун јастыра? — ўредүчи меге јууктап келген турды. — Јарта, ненин учун төгүн эмес, јастыра?

«Сурактын каруузын чынга јуук бергем эмтир» — деп ичимде сананып, потолок јаар көрдим. Урок өтпөй, токтой берген деп билдирди. Чат неме болбосто, айттым:

— Јастыра.

— Анайда айтканы каруу эмес. Јартаар керек, балдар.

Эмди ол бойы јартап берер деп бододыс. Је ўредүчи јартабады. Чачын кайра сыймайла, јаан көзін эмеш јумуп, айтты:

— Сапыш, сен айылдын ижин бүдүрген бе?

Сапыш өрө туруп, бажын каландада тутты.

— Историяны төрт катап, географияны үч катап кычыргам — деп, ол араай эрмектенди. — Кычырала, айткам. Јуруктарын јурап алгам.

— Школдо айылдын ижи учун мен сеге нени тургустым? Эки.

— Түней ле күч. Канча ла кире ўретсенг, слер түней ле эки тургузып јадыгар.

— Мынызы чын. Сен ўренчик. Мен дезе ўредүчи, сени ўредип турган кижги. Анайдарда, сенен сурап турар учурлу. Је берип турган карууларын јастыра... Јастыра бодоп јадын. Урок аайынча берилген материалды книгадан эки-үч катаптан кычырып турганын чын. Је карууларын түней ле јастыра боло берет. Јетире сананбай турган учун андый... Көригер. Кергил бүгүн урокторды чек ўренбеген. Мен ого нени де тургуспагам. Ол нени де билбес. Чек билбес. А бот Сапыш билер. Је билер де болзо, јастыра каруу берип јат, јетире айтпай јат. Онын учун ого эки тургускам.

Бу ла тушта ўредүчинин көстөринде не де иле көрүнип келди. База ла бир эрмек айтса, ол оног иле боло берер.

— А-а! — деп кенерте айттым. Менин таппай турган каруум бажыма јангы ла қирди ошкош.— Чот Эжерович, эки аларга күч.

— Же, же, нениң учун? Јарта... Биске јарт эмес.

Мен база ла потолок јаар көрдим. Санаама не де кирген болгон. Чек таппай калдым. Канайдар? Санандым ла санандым. Арт-учында айттым:

— Экини аларга күч. Не дезе үренип билген немени айдып болбогон учун балдар экини алып јат.

— Чын айттың, Таныспай. Чын. Кезик балдар төрт лө беш темдектерди јенгил алгылайт. Олор билер. Же бистинг класста эки ле үч темдектерди бир кезек балдар аларга күчсинип јат. Нениң учун дезе билерин билер, же коомой, јетире үренбей јат.

Ол күн бис көп сурактарга каруу бергенис. Уроктын учында үредүчи балдардын дневниктерин јууп алала, темдектер тургусты. Бирүзине — үчти, экинчизине төртти эмезе бешти.

Мен бештерди јаңыс ла јураарынын урокторында алатам. Онын учун ол до күн дневнигиме тургузылган темдек төрттөн өрө болбос деп сананып отургам.

— Таныспай, сен дневнигин не албай туруң? Ал. Айылдын ижин бичиирис. Айылга мындый иш... — үредүчи доского бичий берди.

Мен дневнигимди алып, анда турган темдекти көрөлө, бойымнын көзиме бүтпей бардым.

— Бу меге бешти нениң учун тургускан?

Ончо балдар кайкай берди ошкош. Мен темдекти лаптап көрүп турдым. Чын ла бештин бойы эмтир.

— Отур, Таныспай — деп, үредүчи айтты. — Сен бүгүн јаан сурактын каруузын чын айткан. Чын, бештен болгой, үчти де алары јенгил иш эмес. Јакшы үренер керек.

ҮРЕДҮЧИ ЛЕ МЕНИГ ЭНЕМ

Сегизинчи март жууктап клеетти. Жураарынын урогында үредүчи Айылчы Садаровна айтты:

— Энелеригерге сый эдерге нени жураар күүнигер бар, оны журагар. Јараш этире. Сүүнгилезин.

Бис журай бердис. Мен јаан ак чаазынга энемди журап баштадым. Озо баштап карандашла журагам, онон будукла будыдым. Чынынча айтса, мен энемди улай ла журап туратам. Је ол күн мен оны анчадала јилбиркеп журадым.

Анча-мынча ой өдөрдө, үредүчи јаныма базып келди. Ол менин журугымды көрүп, сурады:

— Шатра, бу сен кемди журап јадын?

— Энемди.

— Энең кайда иштеп жат?

— Фермада бозулар азырайт.

— Же — деди. — Энеңе тўнгей эмтир. Јура...

Мен јурап божойло, чаазыннын бир келтегейине бичип салдым: «Кару энеме». Оноң оны дневниктин өзөгине салып койдым.

Бир кўн эгирде энем айтты:

— Сен ўредўчинди качан јураган? Сўрекей јакшы јураган эмтиринг. Јаңыс бир јанына јастыра бичип салтырын. «Энеме» эмес... «ўредўчиге» деп бичи.

Мен чала ачына бердим:

— Ол ўредўчи эмес. Слер ине! Слер ўредўчиге бир де тўнгей эмес...

— Јок, балам, бу мен эмес, ўредўчи. Сен јуругынды Сегизинчи мартта ого сыйла. Ол коркушту сўўнер. Же бе, уулым.

Энем јуругымды бирде бойынаң ырадып, бирде ойто јууктадып, ајыктап турала, айтты:

— Шатра, кўрзўн дў. Бу чек ле Айылчы Садаровна. Сен оны тўп ле тўнгей эдип јураган, уулым!

Јуругымды колыма тудала, лаптап кўрзўм, јок, энеме тўнгей эмтир. Же бир-эки ле минуттын бажында ол ўредўчиге тўнгей деп билдирди. Энемниң кўзи кара да болзо, эмеш кичинек. Айылчы Садаровнаның кабактары коп-коркок. Чек ле жаңырып клееткен эмезе эскирип брааткан айдын јартыгы ошкош. Энемдийи андый эмес, эмеш кыска. Олордын жаңыс ла чачы тўнгей — калын, кара. Оноң башка — јўзи тегерик.

— Же, кўрзўн, чек ле ўредўчи — деп, энем база ла айтты.

— А, керек беги. Андый да болгой... Тўнгей ле мен слерди јурагам.

— Шатра, уксаң да бери — деп, энем бажымды сыймап унчукты.— Эртен — Сегизинчи март. Бу јурукты ўредўчиге сыйла. Айылчы Садаровна тың сўўнер. Билдин бе?

— Билдим... Же мен бир јанына «Кару энеме» деп бичигемде.

— Алдырбас. «Энеме» деген сўстин кийнине тире тургузала, «ўредўчиме» деп кожуп сал. Ол тушта келиже берер.

Анайдарда мен «энем» деген сўсти кырала, ордына «ўредўчиме» деп бичидим. «Кару ўредўчиме» болуп калды.

Сегизинчи мартта бистин класска бир канча энелер келген. Мениң де энем анда болгон. Тўрт уроктын кийиндє Айылчы Садаровна Сеги-

зинчи март не учурлу байрам болгонын куучындаган. Онын кийинде балдар энелерине бойлорынын белетеген сыйларын бердилер.

Айылчы Садаровна сүүнчилү күлүмзиренип турды... Мен оны аяыктап турала, кеңетийин эпюксина бердим. Бистин кемибис те ого кандый бир сый белетеп берерден болгой, ол керегинде сананбаган да. «Уйаттуун!.. Эмди канайдар, нени эдер?» — деп санандым; үредүчиге ачынып та, бойымнын ла бастыра класстын жастырганы учун уйалып та отурдым. Карын, бу тужында энем кулагыма шымыранып ийди:

— Је, үредүчиге сыйынды не бербей отурың?

Отурган јеримненг өрө туруп, Айылчы Садаровнага јууктап келеле, омок ло сүүнчилү айттым.

— Айылчы Садаровна, бис слерди база Сегизинчи мартла уткып турус. Ырысту јүрүгөр!

Айылчы Садаровна јурукты алып, төжине јаба тутты.

— Јаан алкыш болзың, Шатра. Јакшы үрен. Ырысту јүр. — Ол ончо балдарга баштанып, онон ары айтты: —Слерге ончогорго јаан быйан!

Мен јериме келип отурарымда, үредүчи сурады:

— Шатра, а сен энеге сый этпедиг бе?

Бу өйдө нени айдарын билбей турдым. Карын энелердинг бирүзи айтты:

— Айылчы Садаровна, мен тайга јаар атанарга мендеп турум. Мени божодып ийзегер.

— Је барыгар. Јакшы байрамдагар, јакшы иштеггер. Бисти ундыбай, школго келип јүреер.

Удабай күзүңи шыңырай берди. Ончозы класстан чыгып јандылар...

Энем бистин үредүчиге түңей болгонына мен оморкол јүретем.

Энем ыраак јокто уйдын фермазында иштеп турган. Ол айылга келеле, кийим јунуп, калаш быжырып ла өскө дө көп-көп иштер эдетен. Эртезинде дезе сары тагла ойто ижине јүре беретен.

Уй улустын байрамы тужында мен энеме «Торко чачак» деп кичинек книга сыйлап бергем. Энеме бу сый тың јараган. Ол оны алала, озо баштап јуруктарын көргөн. Онон уйуктаар алдында иирип отурган түгин ле ииргижин туура салып, книганы сүрекей јилбиркеп кычырган.

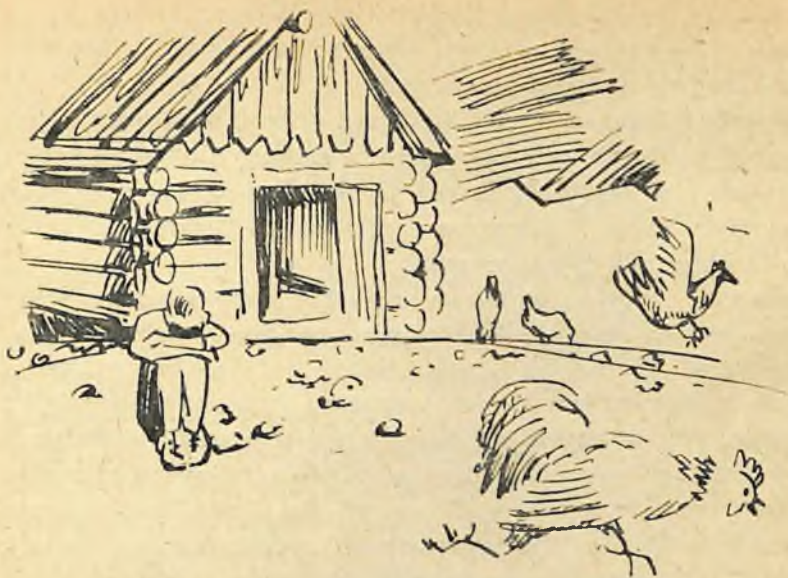
Бир күн энем фермадан эрте јанган. Айылда бор-кар иштерди эдип салала, айтты:

— Шатра, сен айылдын ижин бүдүр. Онон бир көнөк суу экелип сал. Мен чүрчө Айылчы Садаровнанын айылына барып келейин.

Ол үредүчинин айылынан орой келди. Айылчы Садаровна ого бир канча книгалар берген эмтир. Мен оорды ончозун көрдим. Жил-бүлү ле солун книгалар.

— Билерин бе, Шатра? — деп, энем айтты. — Айылчы Садаровна сенин журугыңды шилдин алдына илип салтыр. Сыраңай ла төрдин бажына. Сени, чыдаза, журукчылардын үредүзине ийер деп куучындаган. Сен, балам, коомой үренбе, калак. Жакшы үрен. Уккур бол.

«Айдарда, энем ле үредүчи мен керегинде куучындашкан — деп санандым. — Мен керегинде. Олор мени экилези жакшы үрензин деп кичеегилеп жат. Мен жакшы үренерим».

ТАКААЛАР ЛА МЕНИҢ БАШТАПКЫ ҮЛГЕРИМ

Бистин такааларыс сүрекей көп. Олордын ботпужы да жаан. Јаш кураандардын үкпеги ошкош. Је онын эжиги кичинек. Мендий ле кичинек балдар киргедий. Јымыртка ла керек болзо, ботпуш јаар бисти, оок балдарды, ийгилеер. Бис ботпуштын ичине јылгаштап киреле, ончо јымырткаларды бөрүкке јууп алып, ойто тескерлеп чыгадыс.

Јай келерде, такаалардын јымырткалары јоголор болды. Та кармаалар, та тейлегендер јип турган. Ого коштой, такаалардын јан-кылыгы база кубулган. Айылдын јанында чалкандар, јыду баргаалар өзүп келерде, такаалар јымырткаларын онын ортозында тууп салар болды.

Каа-јаазы ботпушка туур. Арткандары туубайтан ошкош. Тууза да, калактап ийерин чек ундып салатан болор. Је андый да болзо, бис чалкандардын, баргаалардын ортозынан јымырткаларды таап алатаныс. Уйаларында — одустан, төртөннөн, кезиктеринде оног до көп... Ончозын чамчанын эдегине, бөрүкке салала, јангыс ла јымыртка артырып саларын. Оны не анайда эдип турган дезе, јымыртка јок болзо, такаа ол уйазын таштап ийеле, өскө јерге барып туур.

— Кудай, балдарымды! Кандый көп жымыртка таап экелген — деп, энем сүүнип турар. — Акыр, эмди ле магазинге апарып табыштырар. Байа ла садучы сурап турган эди.

Көп саба жымырткаларды бис баргаалардын ортозынаң табатаныс. Же такаалар да болзо, сагышту деп, мен бойымда сананатам. Не десе жайгыда жылу, кей ару, өлөн жажыл. Өлөн ортозында көп жемит бар болотон. Курт-конус, чойлошкон, жараш-жараш өлөннинг үрендери — ончозы такаалардын сүүген курсагы.

Бир кезек такаалар ботпушка не туубай жат? Мен оны база билетем. Анда јер ас, тапчы. Бой-бойлорын сакыырга мойын чөйилер. Туштаган ла јерге туурга база јарабас. Кирлү, эп јок. Ого коштой, калактап турза, ыраак јок чибилерден каргаалар учуп келерден айабас. Бир кезек каргаалар ботпушка кийдире јорголоп, ары-бери базаып турар. Олордо уят бар эмес. Такаалар тууйла, өрө лө турза, жымыртказын ала койып, тиштенеде, ботпуштан чыгара уча берер. Такаалар олордон ло чочып божобос. Јок, тышкары артык. Узун баргаалар ортозы жайым. Каргаалар, тейлегендер узун баргааларды ылтам керектебей жадылар.

Жайгыда такааларга канча да кире жайым болзо, түйгей ле огородко кирерге албаданар. Анчадала картошко болчоктолып келзе. Олор тобракты эшкиндеп, картошканың көп уйаларын үреп салатан.

Олордын бир сүүйтени — грядкалар. Анда јемзегилеп, жаңы өзүп келген моркопты, капустаны чокып, јип туратан. Энемнинг өскүрип салган таңкыларын да чокыйтан. Таңкынын жалбырактары салбарап калган турар.

Мен такааларды күнине эки-үч катаптан јууп, тоолоп туратам. Менин кычыруума ончозы келгилеер. Же бир кезиги келгилебей де туратан. Не десе мен олорды азырап турган эмес. Курсак јиирге келзе, не де јок. Менин алдыма кыймыражып, собурылыжып турала, таркай беретендер.

Бир күн сууга эжинер, күнге күйер деп, јаратта чек узап калтырым. Келзем, айылдын ла ботпуштын јаны ээн болтыр. Огородко киреле, көрзөм, күлүктер — огурчынду грядкаларда. Кезиктери тойоло, тобракка казынып, күнзеп јаткылары. Арткандары чокынып, огурчындрды јулдап ла јат. Кызыл пөтүк тойордо, јалаазы келтегейинен боло берген деп билдирет. «Ко-ко-ко» деп маказырайт. «Акыр ла, макаңды берерим» — деп сананала, олорды јуурга кыйгырдым:

— Јип-јип-јиип!

Такаалар мен јаар шунгуп, учкан аясту мантагылап келдилер. Је бир кезиги тойгонынан ба, айса, база төгүн кыйгы болор деп сезеле, баштарын өрө көдүрүп, мен јаар көргилеп ийеле, ойто отургылай берди.

Ол күн мен олорды ботпушка кийдиреле, энирге јетире чыгарбадым. «Тапту андый керек» — деп ичимде сананып турдым.

Кызыл энир кирерде, улус иштеп јанды. Энем уйды сзайла, огород сугарарга сананды. Грядкаларды көрөлө, меге айтты:

— Сен түште нени көрүп турган, Таныспай? Айт!

— Бир эмеш сууга эжингем. Келзем, олор ончозы мында жүргүлөген — дедим.

— Бар, ботпуштын эжигин ач!

Мен сүүне бердим: «Мени сокпос». Ботпуштын эжигин ачып ийдим. Такаалар бой-бойын бастыгыжып, чыккылап келди.

— Јип-јип-јиип — деп, энем кыйгырды. — Јип-јип-јиип! Буудай јийрге јуулыгар!

Је такаалар јанына келерде, ол нени де бербей, узун чырбагалла чыбыктап, огородтон чыгара сүрди.

— Мен слерге буудай берерим! Тойороор... Кажы такаа баштап јат, сен меге айдып бер, Таныспай, мен онын мойнын кезерим.

Энем јангыс такаанын мойнын кезе чапкан эмес. Онын учун айттым:

— Ончозы бир түнгей келип кирип јат.

— Айдарда, сен өнөтийин кийдирип турган турбайын! — деп, энем мени бир тарыйын чыбыкла согуп түжүрди.

Ол күн мен узак уйуктап болбой јаттым. Энемнин такааларды канайда кезеткенин эске алып, акыр, эртен мен де анайда кезедерим деп санандым. Озо ло баштап олорды мынайда кыйгыарым: «Јип-јип-јиип! Буудай јийрге јуулыгар!» Јуула ла берзе, олорды, энем чилеп, чыбыктап, айылды айландыра чалкан ла баргаалардын ортозына кептей сүрерим...

... Күн өксөп келди. Мен бозуларды айдайла, такааларла уружарга санандым. Је ишке брааткан энем айтты:

— Ол буудайла такааларды јазап тойо азырап сал. Огородко кирбезин. Огурчынга, таңкыга тийбезин.

Ботпуштын эжигин ачтым. Ончолоры чыккылап келди. Кенетийин

менин көксиме бир канча сан башка сүүнчилү санаалар кирди. Бооро школдо үренеристе, үредүчи биске үлгерлер бичидетен. Мен чек бичип болбойтом. Эмди десе үлгер бичиир күүним келди. Онын сөстөри бойлоры келди. Мен чаазынга бичибей, тыгыда айдып турдым:

Жиип-жиип-жиип,
Такаалар,
Буудай жиирге
Жуулыгар.

Санаамда, база не де жетпей турган ошкош. База ла айдып турдым. База ла база. Учы-учында үлгер мындый боло берди:

Жип-жип-жи-ип,
Такаалар,
Буудай жиирге
Жуулыгар,
Огородко
Кирбегер,
Меге буудак
Этпегер.

Ненин де учун калганчы сөстөр жарабай турды. Такаалар меге кандый буудак эдип турган? Ойто ло санана бердим. Эмди мен чаазынга бичидим:

Жиип, жиип,
Такаалар,
Буудай жиирге
Жуулыгар.
Огородко
Кирбегер,
Огурчынга
Тийбегер.

Бу үлгерди мен керек десе тудуш ла кожондоп турдым. Күүскиде школго келеримде, мен оны үредүчиге көргүстим. Үредүчи кычырала түрген эске үренип алган. Онон ончо балдарга кычырып берди.

Балдар мени «үлгерчи» дежип, бойлоры база бичигиледи. Бичигенин үредүчиге көргүспей, меге бергилейтен. Мен көрөлө, айдатам:

— Јакшы эмтир. Јаңыс ла учы јаман. Оны база катап көр. Јаза. Оноң меге көргүс.

Чынынча айтса, мен олордын үлгерлерин јакшы билип болбойтом. Ончозы такаалар керегинде, мениң үлгериме түңей болгон.

Јаан удабады, школдын стенгазединде мениң үлгеримди чыгарып салдылар. Онын бажалыгын та кем тургускан болбогой, байла, үредүчи: «Такалар ла мениң баштапкы үлгерим». Эң учында —адым ла өбөкөм...

Күс келерде, маала ажын ончозын јуунадып алдыс. Эмди меге де, такааларга да јайым. Мен олорды каруулдабайдым. Олор огородто канча ла кире јүрзе, бойлорынын табы. Је школдо ончо балдар мениң үлгеримди көгүске айдып эмезе кожондоп тургандар. Олорло кожо мен де кожондоп турдым:

Јиип, јиип,
Такаалар,
Буудай јиирге
Јуулыгар.
Огородко
Кирбегер,
Огурчынга
Тийбегер.

НАҢЫЛАР

Школ божоордо ло Байкал ла Метрей өлөң ижине туружарга эр-мектежип алгандар. Олор экү бригадир Караматов Лажнайга канча ла каттап келеле, ат беригер деп сурагандар. Учунда бригадир айтты:

— Балтырларыгар кату болзо, ишке алгай. Но-ко, көргүзигер.

Байкал*колын өрө көдүрүп, балтырларын кырлайтып ийди. Бойы чала кертейип, бек туруп алды.

Караматов уулчактын балтырын сабарыла кадап көрди.

— У-у, кату ошкош! — деди. — Аттын оозына күчин једер эмтир. Канча класста үренип јадын? А-а, үчинчи бе. Је кем јок. Айла ат берерим. — Ол Метрей јаар көрди. — Кайда, ол кичинек уул бери келзин... Је, балтырын көргүс.

Метрей, Байкал чылап, чала кертейе турала, колынын балтырын бар-јок күчиле түүп ийди.

— Акыр, акыр, чо до јымжак. Чо до кичинек. Аттын оозына күч јетпес болгодый. Канча класста үренип јадын? А-а, баштапкы классты божоткон бо. Эзенде атты быжу берерим.

Метрейдин ичи торт ло күйе берди. Ыйы келип, оду јаар јүгүрди.

Байкал бугул тартып, ары-бери мантадып турды. Метрей десе оны көрбөй турган кичи болуп, одуда тал түшке јетире көңкөрө лө болуп алган јаткан.

Тал түште, ажанар өйдө, улус одуга јуулып келди. Байкал да база олорло тоомјылу отуруп ажанды.

Метрей онын јанына келбей, күйүнип турды.

Иш башталар алдында Байкал Караматов Јымжайга јууктап келеле, айтты:

— Былар, Метрей атка минип билер. Бооро адазына шерде тартышкан... Мантадып та билер. Мында мен оныла атту јарышкам, ол озолоп ийген...

Бригадир көстөрүн сүмелү шуурып ийди. Онон бугул тартарга адына комут сугуп турган кыска бурылып, айтты:

— Инжи, сен тырмууш ал, өлөнниң оодыгын жуурын. Жаан кижини ат канайып көдүрүп иштеер. Бу уулчак бугул тартсын. Жеңил кижини арыбери мантадып иштезин. Ат та арыбас ине.

Инжи сүүнчилү күлүмзиренип, атты Метрейге экелип берди.

Метрей чала кертейип ийеле, балтырларын түүп ийди. Бригадир оны сабарыла кадап көрөлө, айтты:

— Байа жастыра билген эмитирим. Эмеш күч бар ошкош. Ух!.. Но-ко, экинчи колыннын балтыры кандый? О-о, торт ло таш турбай. Школдо бештер алган бедин? О-о, улай беш алган турбайын...

Эки уулчак сүүнижип, бугул тартып, жаан улустын ижинде туружа бердилер. Же Метрейде Байкалдык наҗы жок болгон болзо, атты ого кем берер эди.

УРЕНЧИК

Јажы јаан үй кижы эки көнөк суу апарып, кайыр төңди өрө жүк ле арайдан базып брааткан. Ол аксак болгон. Толо суулу көнөкти тыйрык жолло төңгө чыгарып алатаны база күч ле.

Үй кижиле кожо — уулчак. Ол кичинек. Алты да јашка јеткелек болгодый. Је андый да болзо, энезине болужып, көнөктин тутказынан тудунып алган барып јатты. Олор јолой амырап, төңниг бажына жүк арайдан ла жууктап клееттилер.

Јалбак јолдо көп балдар көрүнди. Олор ончозы тал түштин кийнинде үренип турган эмтир.

Анча-мынча болбоды, ол балдар ыраак јок јаан төңди барып ашкылай берди. Ботпок деп он эки јашту уулчак олорло кожо барарынан оройтыган ошкош. Кийнинен жүгүрген айасту барып јатты.

Кенетийин жуугында сан башка табыш угулды. Ботпок токтой түжүп,

кайа көрзө, байагы үй кижиге тӱнгӱ чыгып ла келеле, жыгылган эмтир. Онын кӱнӱктӱри калырап, сан тӱмӱн тоолоно берди. Анайдарда Ботпок кайра жӱгӱрди. Үй кижиге жууктап келеле, айтты:

— Слер бого отурып, эмеш амырап алаар. Мен чӱрче ле...

Ол тӱнгиди тӱмӱн жӱгӱрип тӱжеле, оног эки кӱнӱккӱ толо суу экелип берди.

— Слердин айылаар мынаар бу ба? — деп сурады.

— Эйе — деп, үй кижиге айтты.

Ботпок ээлжиндеп, айыл жаар ууланды.

«Ой, балам, алкыш болзын. Быйан болзын. Мынан ары мен бойым апарып албай» — деп, үй кижиге айдып турганча, ол айылга жууктап калтыр.

— Балам, сенин адын кем? Кемнин балазы? Канча класста үренип турун? — деп, айылдын эжигине жедип келген үй кижиге сурады.

— Тӱртинчи класста. Адым Ботпок — деп, айылдан ырап брааткан үренчик кайа көрӱлӱ, айтты.

— Кӱрдин бе, балам, кандый үренчик. Сен де чыдазанг, Ботпок чылап, улуска болужып жӱр — деп, үй кижиге айдала, жанында турган уулчагынын бажын сыймады.

УЙАЛБАС МҮРКҮТ

Тал түште чанкыр тегери тудуш булутла бүркелип, удабай ургун жааш жаады.

Бис жаан кара чибининг төзинде отурганыс. Жааш жаап турала, токтой берди. Тегери ананг-мынанг көгөрүп, алакүн тийди.

Бисте не болзын, өркөлөп жүрген уулдар шулмустанып ла турбай. Бадыев Борбокты алза, онынгу шулмузын, кандый да немедег тура калбазын кижы кайкаар. Нени-нени көрүп ийгенде, ол бисти «Көригер!»— деп кыйгыра беретен. Көрзөнг, уулдардынг кемизин-кемизин база ла сонуркадып ийген турар.

Бис чибининг төзиненг чыгып келеристе, Борбок «Көригер!» — дейле, жаныста турган узун тыттынг бажы жаар колын уулады.

Бис ончобыс жылбиркей бердис. Көрзөбис, тыттынг чике ле сүүри бажында ак башту желбер куш отуры. Мүркүт. Онынг тумчугы коп-коркок, буттарынынг тырмактары жоон, сап-сары.

— Э-э, уулдар! — деп, Борбок кыйгырды.—Бистинг жаш кураанды тееп апарган мүркүт бу!.. Уйалбас мүркүт!

Бу мүркүтти анча-мынча көрүп турала, оны отурган жеринен учурага санандыс. Кезик уулдар таштар, кезиги будактар мергедеп турар болды. Же таштар да, будактар да тыттынг бажына жетпей турды. Мүркүт десе каа-жаада ла ары-бери аыктанып, канаттарыла талбас эдип кыймыктанала, «Бу не болгон баштак ач-үрен? Куш көргилебеген бе бу?» — деп сананып отургандый, бис жаар көрүп отурган.

— Улустанг кураан уурдап апарганда, жалтанбас та, уйалбас та танга турбай бу — деп, уулдар айдышты...

Уйалбас мүркүт бисти керектебей отурганынанг чөкөп, бис чакпыларысты көрүп жүре бердис.

БАЖАЛЫКТАР

Бир катап жайгыда	3
Чыккан күнде болгон ёлка	17
Адамнын алкыжы	21
Көктеке	24
Соок күндеги туштажу	31
Меге бешти ненин учун тургускан?	34
Ўредүчи ле менин энем	37
Такаалар ла менин баштапкы үлгерим.	41
Найылар	46
Ўренчик	48
Уйалбас мўркўт	50

Шинжин Иван Боксурович

ОДНАЖДЫ ЛЕТОМ

Рассказы

На алтайском языке

Редактор И. П. Кочеев.

Художник В. Д. Запрудаев.

Технический редактор М. Г. Шелепова. Корректоры
А. А. Бокконокова, Н. А. Майманова.

Сдано в набор 4/II 1974 г. Подписано к печати 18/III 1974 г.

Формат 70×84 1/16. Усл. п. л. 3,53. Уч.-изд. л. 2,40.

Бумага тип. № 2. Тираж 2000 экз. Заказ 660. Цена 10 коп.
АН 13179.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного
издательства, г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 44.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

10 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК . 1974